

Att släktforska utanför judiska församlingars arkiv

Om man har sina anfäder på mindre orter ute i landet där det inte har funnits någon judisk församling eller en liten sådan som har upphört, kan det vara värt att titta i ortens kyrkoböcker. Varje församling höll nog koll på sina invånare oavsett vilken trosinriktning de hade och husförhörlängderna, sedermera församlingsböckerna, var till för bland annat folkräkning. Jag ska visa vad jag menar genom att ta Karlstad som exempel.

Först lite bakgrund:

På grund av pogromer i östra Europa kom det mellan åren 1880 - 1910 ett par tusen judiska invandrare till Sverige vilket medförde att antalet judar i Sverige fördubblades. Många av dem slog sig ner i de större städerna där det redan fanns judiska församlingar men även på andra platser såsom till exempel Östersund, Sundsvall, Falun, Oskarshamn, Växjö, Lund, Kalmar, Halmstad och Karlstad.

Omkring år 1890 hade det samlats så pass många judar i Karlstad att man kände sig mogen att bilda en mosaisk församling med Nissen Felländer, stadens första judiska invånare, som ordförande. Han donerade dessutom en tomt på Norra Klaragatan där man uppförde en synagoga, den invigdes 1896. Den Mosaiska församlingen i Karlstad blev inte självständig förrän 1919, innan dess fick stadens judar söka medlemsskap i Göteborg eller Stockholm. Enligt svenska lag var man tvungen att ha en judisk församlingstillhörighet. 1917 donerade Felländer även mark till den Mosaiska begravningsplatsen som kunde invigas 1926 och som fortfarande finns kvar.

I samband med ett dokumentationsprojekt som jag gjorde, under åren 2017 och 2018, för United Holocaust Memorial Museum i Washington och Judiska museet i Stockholm hade jag anledning att leta efter judiska personer ute i landet, bland annat i Karlstad. I en förhållandevis liten stad rymdes alltså både en judisk församling och ett stort antal svenska nationalsocialister. 1924 bildade bröderna Furugård det Svenska nationalsocialistiska frihetsförbundet och började samtidigt ge ut tidningen Nationalsocialisten som hade sin redaktion i Karlstad. Även Sveriges nationella förbund, en utbrytargrupp från dåvarande Högerpartiet, var verksamma i staden. 1934 hade de bildat en paramilitär kampgrupp som iklädde sig gråa skjortor, svarta slipsar, läderkoppel samt ridstövlar och marscherade genom innerstaden till Stora torget där de ställde upp i rätta rader. Hur detta uppfattades av stadens judiska invånare har jag aldrig fått reda på, tyvärr var det inte möjligt att hitta någon från Karlstad som var benägen att berätta om den här tiden.

Av ren nyfikenhet vände jag mig istället till kyrkböckerna för att se om jag kunde hitta några där, eftersom jag vet att husförhörlängder och församlingsböcker oftast tar upp samtliga invånare, oavsett medborgarskap och församlingstillhörighet. De första jag hittar är familjen Licht - man, hustru och en dotter, född i Karlstad.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Torp, lägenhet, verk och inrättningar m. m. under ofvansående fastighet. Personens för- och tillnamn samt familjeställning, äfvensom personens titel, om annan än den i kol. 2 angifna.	Yrke (tjänst, näringsfång). Stam (främmande). Lyte (fallandesot, sinnessjukdom, idioti, blindhet, döfsumhet).	Född		Födelseort (församling i län eller i stad).	Vaccineras el. haft koppor.	Gift år, dag och månad.	Änking. änka eller fränskild år, dag och månad.	Inflyttad eller öfverförd. Från förs. i län eller i stad, eller sida i församlingsbok eller boken öfver obefind.	Ar, dag och månad.
1. <i>Licht Gerson</i>	<i>handelsbitr.</i>	82	21/4	<i>Frauenburg Kurland</i>	v	<i>1882 15/6</i>		<i>L.B. 1906</i>	1 1
2. <i>Licht Gerson</i>	<i>handelsbitr.</i>	82	21/4	<i>do</i>	v	<i>26/6</i>		<i>Obef. b. 14 15/12</i>	2 2
3. <i>h. -- Leika f. Dawidowski</i>		95	29/6	<i>Suwalki Polen</i>	v	"		<i>1293</i>	3 3
4. <i>d. Est. flöresam</i>		27	26/2	<i>Stadsf.</i>				<i>F.B. 45</i>	4 4
5.									5 5
6.									6 6
7.									7 7
8.									8 8
									9 9

Församlingsbok för Karlstads stadsförsamling 1911-1926, vänster uppslag. Källa: Arkiv Digital

Som ni ser finns det mycket information att hitta om Gerson och Leika här. När och var de är födda, hennes flicknamn, hans yrke, när paret vigdes samt en hel del andra uppgifter som rör tidigare uppteckningar och mannens eventuella militärtjänst. Hans angivna födelseort Frauenburg i Kurland är nuvarande Saldus i Lettland. Många av de judar som invandrade till Karlstad kom från de baltiska länderna men också från Suwalki i Polen som är kvinnan Leikas födelseort. Både Gerson och Leika har varit i Karlstad, och haft separata bostadsadresser ett antal år innan de gifter sig och skaffar barn.

11	12	13	14	15	16	17	18
Kyrkans kunnskap.	Inom v. kyrkan begitt H. Namn	Bevstat husförhär år.	Anteckningar om frejd; natvardshinder; äktenskaphinder; utfärdad lysning; hindern- löshetsbetyg; skiljebref; barns legalisering; utträde ur svenska kyrkan; främmande trosbekännelse; främmande nationalitet; den församling i Sverige, som moder vid nedkomst utom riket tillhörde; m. m.	Värnplikts- förhållanden.	Uttflyttad eller överförd.		Död år, dag och månad.
			Ledigheten icke lagligen styrkt		Till förs. i län eller i stad, eller sida i församlingsbok eller boken öfver obefintl.	År, dag och månad.	
1	-	mos. hos. 732.	Rysk undersäte. Ob. 10, 11, 12.		Obef. b. 14	13/10	1
2	-	mos. hos. 469.	Ledigheten icke lagligen styrkt. Ob. 22.	främ. 20. 6.14.50	Obef. b. 4235		2
3	-	mos. hos. 682.	Ledigheten icke lagligen styrkt. Ob. 22.				3
4							4
5							5
6							6
7							7
8							8
9							9

Församlingsbok för Karlstads stadsförsamling 1911-1926, höger uppslag. Källa: Arkiv Digital[

Anteckningen om att "Ledigheten icke lagligen styrkt" måste härröra från det faktum att ingen av dem kunde få fram dokument från det tidigare hemlandet och därmed bevisa att de inte redan var gifta på annat håll. Vad som särskilt väckte min nyfikenhet ytterligare var anteckningen om att det lysts för paret. Kunde det innebära att de stod med i lysnings- och vigselboken också?

		Textilarb. Mariadalsgat. 3				
14	$\frac{21}{2}$	M. Karlsson, Karl Georg	98	$\frac{18}{5}$	2300	Bäddas muntliga begäran
	$\frac{28}{2}$	gjutare, Klenhagen 226				Försäkringar lemnade
	$\frac{7}{3}$	Kv. Karlsson, Hilda Kristina	98	$\frac{27}{3}$	"	
		kembiträd, ibidem				
15	$\frac{28}{2}$	M. Olsson, Viktor Emanuel	99	$\frac{7}{8}$	3598	Bäddas muntliga begäran
	$\frac{7}{3}$	Textilarb. Viken 53				Försäkringar lemnade
	$\frac{14}{3}$	Kv. Nylen, Hilda Kristina	01	$\frac{9}{8}$	3358	
		köksbiträd, Lasarettet				
16	$\frac{28}{2}$	M. Licht, Gerson, handelsresande	82	$\frac{21}{4}$	2670	Bäddas muntliga begäran.
	$\frac{7}{3}$	mos. trosbek., Ö. Haga 10 4				Försäkringar lemnade
	$\frac{14}{3}$	Kv. Dawidowski, Leika, mos.	95	$\frac{29}{6}$	1293	
		trosbek., polsk undersöte, hushålls- fröken, Ö. Haga 16				

Lysnings- och vigselbok, Karlstads stadsförsamling, 1914-1934, vänster uppslag. Källa: Arkiv Digital

		1		
	Juni 19	1	Glaes Jacobsson	
		1		
		1		
	Mars 31	1	Glaes Jacobsson	
		1		
		1	rabbinen Dr.	Lysningsbetyg lemnat $2\frac{1}{3}$ 36.
	Juni 15	1	M. Ehrenpreis	Vigselbetyg 15 1926.
		1	vid Mosaiska förs. i Stockholm	27 $\frac{1}{2}$ utdrag till H. Stat. centralbyrå

Normal 2. — Nr 919. A.-B. Hæse W. Tallberg, Stockholm. — Å. B.

Lysnings- och vigselbok, Karlstads stadsförsamling, 1914-1934, höger uppslag. Källa: Arkiv Digital

Ja, där fanns de, längst ner på sidan, och här framgår också Leikas yrkestitel - "hushållsfröken" vilket indikerar att hon varit självförsörjande innan hon träffade Gerson. Jag kan inte säkert veta men jag tror att deras respektive val av Karlstad som inflyttningssort i Sverige har med deras egna familjers, andra släktingars eller vänners val, och att de träffade varandra för första gången i Karlstad. Dotterns födelse som finns angiven i församlingsboken kunde jag också hitta i Karlstads stadsförsamlings födelse - och dopbok.

Så man behöver definitivt inte tappa hoppet eller ge upp sin släktforskning om spåren leder ut i landet där det inte finns någon judisk församling. Det är alltid värt att kolla upp församlingsböckerna eller husförhörslängderna, och har man något datum och årtal för en händelse, födsel, vigsel, dödsfall, så är det självklart en god hjälp då man kan gå rakt in i rätt bok från början. Bouppteckningar till exempel görs för alla oavsett församlingstillhörighet.

Hur gick det då för Karlstads Mosaiska församling?

På sommaren 1945 anlände en grupp på ca 300 kvinnor från koncentrationslägret Bergen-Belsen. De inkvarterades i Herrhagsskolan som hade utrymmts och gjorts om till beredskapssjukhus. Enligt uppgift blev månaderna efter deras ankomst en storhetstid för synagogan i Karlstad. Tyvärr var många av dem väldigt illa där och dog i sviterna av tuberkulos och svält. De är begravda på den Mosaiska begravningsplatsen.

Redan 1951 hade utflyttningen av judar från Karlstad blivit så stor att det inte längre fanns tio aktiva medlemmar i församlingen. Verksamheten upplöstes i mitten 1950-talet och 1961 revs synagogan.

Vid begravningsplatsen som ligger i anslutning till Ruds kyrkogård finns idag ett kapell som hyser bänkarna och en lampa från den rivna synagogan. Resten av inventarierna och värdeföremål finns i Israel och på Judiska museet i Stockholm.

Begravningsplatsen förvaltas idag av Karlstads pastorat och den är mycket välskött, omgärdad av ett staket och en låst järngrind till vilken

man hämtar en nyckel hos receptionen i Ruds kyrkogårdsförvaltnings lokaler.

Foto: Carolyn Östberg, augusti 2019

Den ljusa stenen i mitten på andra raden är Gerson och Leika Lights gravsten. Foto: Carolyn Östberg, augusti 2019

Hos Rötters bokhandel finns många [handböcker](#) som kan vara till stor hjälp bland annat Thomas Fürths bok [Släktforska utanför Norden](#): *"Det här är inte en nybörjarbok i släktforskning för den som har sina rötter utanför Norden, utan snarare en handbok för den som vill börja leta efter anor som invandrat till Sverige under de senaste 160 åren. Du får veta hur du först söker efter uppgifter i svenska arkiv, sedan hur du går till väga för att ta reda på uppgifter om din släkt i den gamla hemlandet. Boken är i första hand inriktad på att söka dina anor i olika webbplatser online."*

Carolyn Östberg, styrelsemedlem, Judiska släktforskningsföreningen